

Železniki, konservatorski program naselja

Ada Bar Janša

Leta 1990 je bil stari del Železnikov razglašen za urbanistični in kulturni spomenik. V utemeljitvi je zapisano, da staro mestno jedro Železnikov v prostorskem, urbanističnem, zgodovinsko pričevalnem in arhitektonskem pogledu predstavlja izjemen dosežek, zato je razglašen za urbanistični in kulturnozgodovinski spomenik.

Osnovo za to razglasitev je v dokumentu Železniki – konservatorski program naselja, ki ga objavljamo v nadaljevanju, leta 1986 pripravila umetnostna zgodovinarica in etnologinja Ada Bar Janša. Zaposlena je bila na Ljubljanskem regionalnem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine. Vodil ga je direktor Aleksander Bassin. Dokument je bil pripravljen po naročilu skupščine občine, takrat še Škofja Loka. Sodelovala je z go. Mlakar in g. Petrom Pippom. Do upokojitve je pripravila podobne opise za vsaj 50 krajev v Sloveniji.

Z g. Ado sem se pogovarjal po telefonu. Omenila je, da so bile razmere za delo težke, saj ni bilo denarja. Predusem so bile problem fotografije, mogoče je bilo denarja za dva do tri filme. V današnjem času bi jih naredili na tisoče. Delo je trajalo nekaj mesecev in v Železnikih je bila kar precejkrat. Žal se ne spomni več oseb, s katerimi se je v Železnikih pogovarjala. Z veseljem je dovolila objavo svojega dela. Žal pa ni ohranjenih pisnih originalov, še manj pa fotografij. Prispevek tako objavljamo v skenirani obliki. Od tega je le nekaj več kot 30 let, razlika med današnjim in takratnim tiskom pa je ogromna.

Ob tej priliki gre zahvala gospe Adi Bar Janša in tudi vsem drugim neimenovanim, ki so se in se še trudijo Železnike obdržati na zemljevidu pomembnih kulturnih spomenikov Slovenije. To je ključen gradnik naše identitete, brez katere za tako majhno skupnost, kot smo, ni prihodnosti v goltajoči globalizaciji.

Rudi Rejc, glavni urednik

ŽELEZNIKI, KONSERVATORSKI PROGRAM NASELJA

Ada Bar-Janša

ŽELEZNIKI, THE CONSERVATIONAL PROGRAMME OF THE SETTLEMENT

POVZETEK

1986 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana izdelal obsežen elaborat za revitalizacijo naselja Železniki. Sestavljen je iz treh zvezkov. V prvem je zajet zgodovinski razvoj Železnikov, dopolnjen z arhivsko in fotografsko dokumentacijo, franciscejskim katastrom (1825), popravkom katastra 1869 in najnovejšim geodetskim posnetkom. Na podlogi 1 : 100 so označene vse stavbe iz katastra 1825, vsi objekti z obokanimi prostori, kvalitetne fasade s kamnoseškimi detajli, strešine s skrilasto kritino in dekorativno oblikovane mansarde ter fasade, ki so po letu 1945 zgubile likovne kvalitete. V drugem zvezku je fotodokumentacija za tiste ambiente, ki so sicer zgubili stavbne in likovne kvalitete, pa je njihov prostorski pomen tolikšen, da jih moramo upoštevati v sklopu ulice. Tretji zvezek sestavlja 36 posamičnih stavbnih enot.

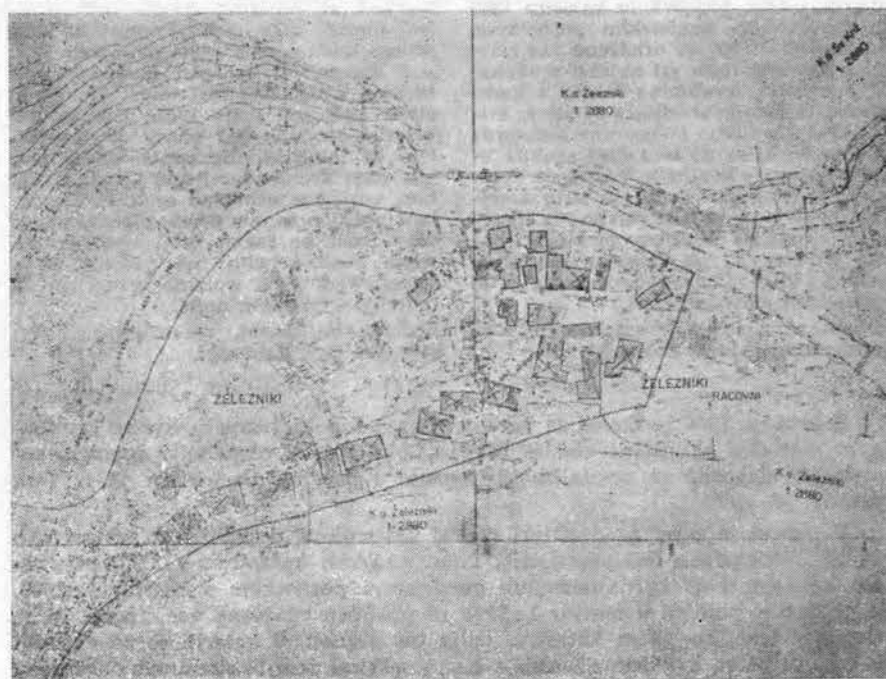
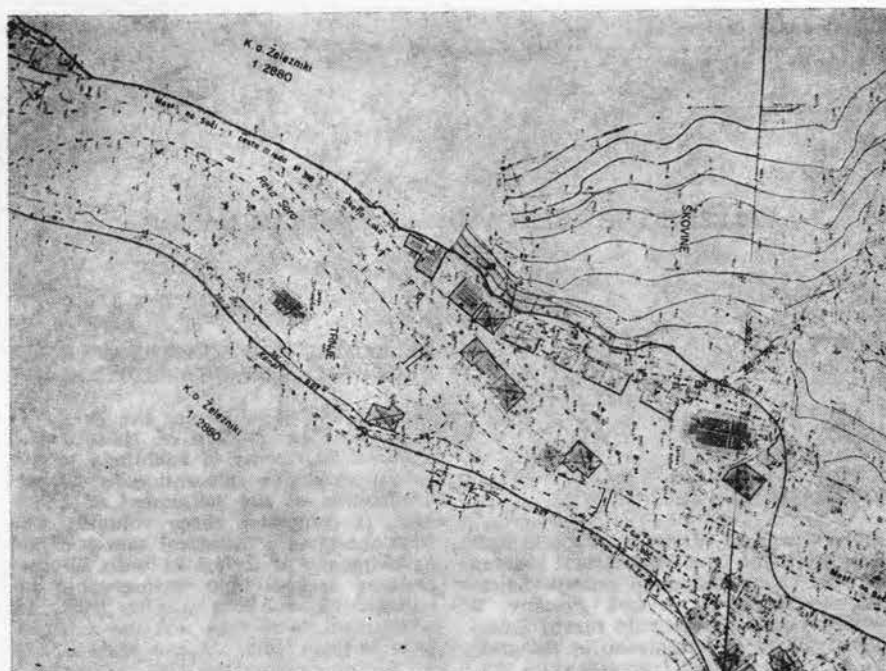
zgodovina, naselbina, umetnostni stili, ljudska arhitektura, Železniki

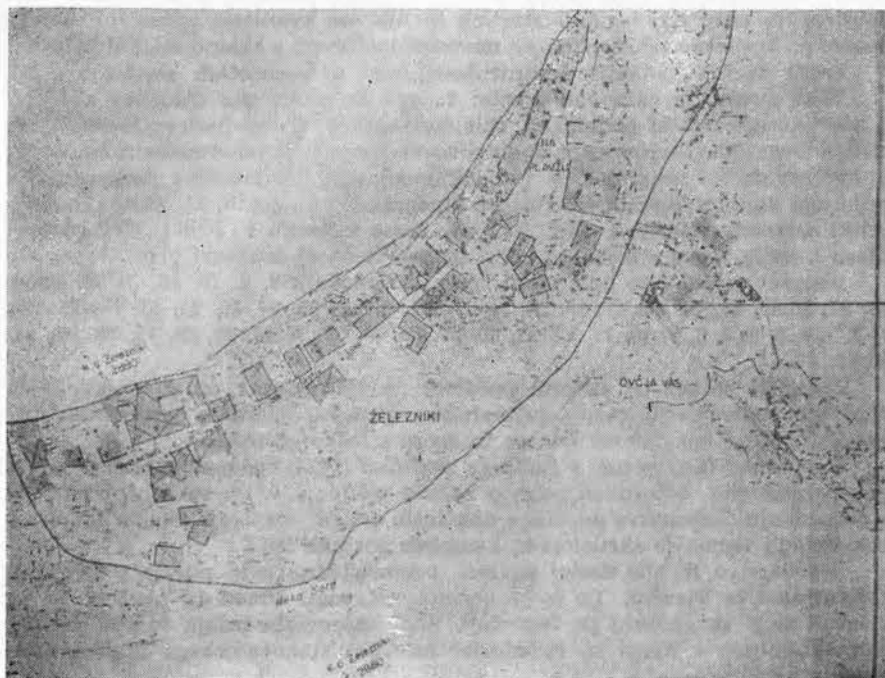
In 1986, the Institute for the Preservation and Conservation of Natural and Cultural Patrimony of Ljubljana produced an extensive elaboration for the revitalization of the settlement of Železniki. It comprises three volumes. The first one gives a historical survey of the development of Železniki with all responding archival and photographic documentation, the first cadastre (1825), its adjustment from 1869, and the most recent geodetic take. In the scale 1 : 100, all buildings from the 1825 cadastre are marked, all building objects with valuted rooms, high quality façades with stonemason's details, roofs with slate tiles and decoratively shaped mansards and façades which had lost their visual and other qualities since 1945. The second volume contains the photo documentation of those environments which had lost their architectural and visual qualities, but have achieved such an important position in our urban planning that they must be taken into consideration when dealing with the concept of a street. The third volume comprises 36 individual building units.

history, settlement, vernacular architecture, art style, Železniki

Februarja 1986 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana po naročilu skupščine občine Škofja Loka izdelal obsežnejši spomeniško-varstveni elaborat za revitalizacijo naselja Železniki. Sestavljen je iz treh zvezkov.

V prvem je zajet zgodovinski razvoj Železnikov, dopolnjen z arhivsko in novejšo fotografsko dokumentacijo, franciscejskim katastrom (1825), popravkom katastra 1869 in najnovejšim geodetskim posnetkom v merilu 1 : 1000. Na geodetski podlogi v merilu 1 : 1000 so grafično označene vse stavbe, ki so vrisane v franciscejskem katastru, dalje vsi objekti, v katerih so se ohranili obokani prostori, kvalitetne fasade s kamnoseškimi detajli, strešine z ohranjeno

LEGENDA

MEJA OBDELAVE

OBJEKTI OZNAČENI V FRANČISCEJSKEM KATASTRU 1825

PO L. 1945 PORUŠENI OBJEKTI OZNAČENI V FR. KATASTRU
IN NA NJIHOVEM MESTU ZGRAJENE NADOMESTNE
STAVBE (TRINJE)

RAZMEROMA DOBRO OHRANJENI OBOČNI STROPOMI

DELNO OHRANJENI OBOČNI STROPOMI

KVALITETNE IN DOBRO OHRANJENE FASADE IN FASADE
S KAMNOSKESKIMI ELEMENTIPO L. 1945 PRENOVLJENE FASADE, ODSTRANJENI STARI
KAMNOSKESKI DETALJI, SPREMEMJENA STRUKTURA
FASADNIH OMETOVOHRANJENE MANSARDE KRITE S SKRILJEM POLOŽENIM
V DEKORATIVNI OBLIKI

SKRILJASTA KRITINA

Sl. 44. Železniki — analiza stavbne dediščine
obdelano v LRZVNKD)Fig. 44 — Železniki — the analysis of
architectural patrimony (dealt with at the
ICNCP)

skrilasto kritino in dekorativno oblikovane mansarde ter fasade, ki so po letu 1945 zaradi adaptacij izgubile likovne in druge kvalitete.

Ta zvezek vsebuje opis značilnosti naselja, posameznih ambientov in arhitekture ter pregled pomembnejših letnic in obdobjev rasti in zatona Železnikov.

V drugem zvezku je dopolnilna fotodokumentacija za zazidalne nize in ambiente, ki niso zajeti v konservatorskem programu, ker so zaradi številnih

neustreznih adaptacij izgubili stavbne in likovne kvalitete, njihov prostorski pomen pa je vseeno tolikšen, da jih moramo upoštevati v sklopu ulice ali naselja.

Tretji zvezek sestavlja šestintrideset enot o posamičnih stavbah.

Vsak zvezek je zasnovan takole: 1. lega in prostorska določitev objekta, 2. stavbnozgodovinski podatki, 3. opis zunanjsčine, 4. opis notranjsčine, 5. detajli, 6. negativno vrednotenje, 7. stavbnorazvojna in likovnozgodovinska ocena, 8. konservatorske smernice, 9. fotodokumentacija, 10. grafična ponazoritev s prikazom konservatorskih smernic na topografskih kartonih, 11. karte: franciscejski kataster v merilu 1 : 2880 (l. 1825), karta v merilu 1 : 5000 (l. 1971, dopolnjena l. 1987), karta v merilu 1 : 1000 (popravljen plan).

Seznam zvezkov za posamezne hiše: 1. Racovnik 8, 9, 10, 16, 31/32, 33/34, 36, 37, 38/54, 41, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 15; Trnje 25, 27, 32, 31, 33; Na Plavžu 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36/40, 37, 39, 47, 55, 57, 58, 60/61, 69.

Železniki so bili že večkrat predmet raznih raziskav, ki so obravnavale predvsem kolonizacijo, razvoj fužinarstva, razne za Železnike pomembne fužinarske družine ter njihove odnose in spore z loško gosposko.

V zadnjem času je bilo v Selškem zborniku (1973) več pomembnih prispevkov o zgodovini Železnikov, npr. o načinu življenja v 19. stoletju, o obrtéh, o propadanju fužinarstva pa tudi o nekaterih drugih obrobnih, vendar nič manj pomembnih temah (o skrilolomih, kamnitih portalih itd.).

Stavbarstvo je bilo doslej povsem zanemarjeno, razen plavža v Zgornjih Železnikih (Na Plavžu). Ta se je ohranil kot edini izmed 18 plavžev, ki so delovali še v 19. stoletju po Sloveniji. Tudi najnovejša izdaja Janeza Šmitka Kovaški muzej v Kropi se fužinarske hiše kot stanovanjskega in likovnega objekta ne loteva.

Prve in edine omembe značilnega fužinarskega tlorisa stavb so izpod peresa Franja Baša. Ti zapiski so nastali v obdobju med obema vojnoma, izšli pa so l. 1984, ko jih je uredil njegov sin Angelos Baš.

Edine slikovne vire o teh stavbah iz starejšega obdobja imamo v Valvasorjevih knjigah *Die Ehre des Herrzogthums Crain in Topographia Ducatus Carnioliae modernae* 1679. leta. V istem viru spoznamo Plavčevo hišo, Plnado in »Graščino«, verjetno na mestu, kjer je danes Egrova hiša z značilnim konzolnim nadstropjem.

Na najstarejših ohranjenih fotografijah spoznamo staro obliko plavža in vigenjcev na Gornjem koncu in na Racovniku, za Pobčevo hišo.

Topografski kartoni z izmerami stavb, fotodokumentacija in opisi ter konservatorske smernice so osnova za nadaljnje raziskave. Te naj bi upoštevale še sonde in raziskavo arhivskega gradiva, ki ga hranijo v Zgodovinskem arhivu v Skofji Loki.

Značilnosti naselja in stavbarstva

»Železniki so star fužinarski kraj s svojevrstno preteklostjo in posebno fiziognomijo naselja, ki mu izmed vseh slovenskih krajev postavljamo ob stran edino le še Kropi in jedro Tržiča« (Planina).

Železniki so bili otok sredi kmetijske pokrajine tudi po svoji populaciji. Že za 17. stoletje se navaja, da je tam živelo 2000 ljudi. To potrjuje tudi doslej raziskani stavbni fond, ki kaže, da je največ hiš nastalo v 17. stoletju.

Sl. 45. Železniki — Na plavžu 57 »Bocljeva« in na Plavžu 58 »Plavčeva« hiša
Fig. 45 — Železniki — Na plavžu 57 (the Bocelj House) and Na plavžu 58 (the Plavec House)

Čeprav so v 20. stoletju odstranili najbolj značilen element naselja — fužine in vigenjce — ter zasuli »bajer«, je v Železnikih še vrsta pomembnih prvin — od tlorisa z značilno zazidalno linijo, do kvalitetnih objektov. Zato je treba ohraniti celostno podobo, najpomembnejše stavbe pa ustrezno obnoviti in nekaterim dati tudi javni značaj (Egrova, Antonova, Plavčeva, Broncljeva, Plnada).

Na podlagi ohranjenega stavbnega fonda lahko ugotovimo, da je že v 17. stoletju potekala gradbena linija tako kot danes. V 18. stoletju je bilo zgrajenih manj stavb kot v 17. Še manj hiš so zgradili v 19. stoletju, le da je bila zazidava, kot jo kaže franciscejski kataster, gostejša kot danes zaradi številnih fužin in vigenjcev. Širši prehodi med stavbami so najbrž nastali po požaru leta 1822, sprememba nekdanjega značilnega ambianta pa se povezana z zatonom fužinarstva v 20. stoletju, ko so porušili fužine in vigenjce, podrli rake in zasuli »bajer«.

V povojnem obdobju so nastale manjše razlike v zazidavi in oblikovanju stavb. Velika sprememba je nastala na Egrovem vrtu, ki so ga povsem zazidali. Med vojno poškodovane stavbe na Trnju so nadomestile nove, ki v oblikovanju fasad nimajo nobenih sorodnosti s starim ambiantom.

Nekaj sprememb je nastalo tudi z graditvijo dvonadstropnih blokov na Trnju in na Logu. Preobrazbe ambiantov je poleg porušjenja »pekarne« na Trnju

Sl. 46. Železniki — Trnje 33 »Plnada« po vzoru Homanove hiše — župnišča v Skofji Loki
Fig. 46 — Železniki — Trnje 33 (the Plnada) built after Homan's House — the vicarage at Skofja Loka

povzročilo tudi množično zamenjavanje oken, ponekod tudi portalov in fasadnih ometov po letu 1950. Deloma so vzrok tega razne nesreče, predvsem požari, morda tudi želja po »modernizaciji«.

Največji vzpon so dosegli Železniki v 17. stoletju. Okvirne podatke o številu prebivalstva navaja listina iz leta 1628, ki omenja v Železnikih nad 2000 fužinarjev in kovačev. Posamezni kasnejši raziskovalci sicer pravijo, da je število močno pretirano in da so verjetno všteti še oglarji.

Po dosedanjih raziskavah, ki sicer ne temeljijo na sondiranju zidne strukture, ampak le na ugotavljanju načina gradnje oziroma obokanja prostorov, ki je značilno za posamezna stoletja, smo ugotovili, da je danes še 40 ohranjenih objektov s stavbno zasnovo, ki je nastala vsaj do konca 17. stoletja. Po ustnih virih je bilo leta 1945 še 20 takih objektov več. Če so v vsaki stavbi bivale vsaj tri družine s po petimi člani, ser tako približamo številu 1000. Upoštevano ni število stavb — 137, ki so označene v franciscejskem katastru. Vemo pa, da je bilo v 18. stoletju zgrajenih manj stavb kot v 17., še manj pa v 19. stoletju, zato je verjetna visoka ocena števila prebivalcev. Oboki so z grebenastimi sosvodnicami in močno pudarjenimi stiki.

Požar l. 1822 ni bil edini, vsekakor pa je bil odločilni vzrok, da je večina fasad oblikovana v stilu 19. stoletja. Zanj so značilni predvsem kvalitetni kamniti portali, ki so ohranjeni v velikem številu. Kolikor niso bila okna zamenjana po l. 1950, ohranjajo značilna razmerja in okvire iz ometa, kot jih je poznalo 19. stoletje.

Večina stavb stoji v razmeroma gosti zazidalni liniji. Na cesto so obrnjene s čelno stranjo, včasih pa poteka sleme tudi vzporedno z ulico.

Skoraj vse hiše so enonadstropne, razen treh — Na Plavžu 58, Na Plavžu 57 in Racovnik 47. Izvzeti so novi bloki.

Pritličja so bila v celoti zidana, v veliki meri tudi nadstropja, o čemer pričajo zidana stopnišča in za 17. stoletje značilno obokane veže v nadstropjih. Morda so bili pri nekaterih stavbah prostori ob zgornji zidani veži leseni. Vsekakor pa sta se morala kasneje spremeniti oblika in material v zatrepih čelnih fasad. Po vsej verjetnosti je bilo sprva veliko število zatrepov opaženih z lesom, kot kaže posnetek hiše Racovnik 44 iz leta 1964. O večjih spremembah v zidavi po požaru 1822 pričajo v veliki meri ohranjeni fabioni. Stik med fasado in streho je polkrožno oblikovan in ometan. Uveljavili sta se tudi novi kritini — opečni strešnik in skril. Slednja je ohranjena na strehah še v toliko primerih, da daje značilen pečat naselju in krajini.

Sl. 47. Železniki — Na plavžu 36
Fig. 47 — Železniki — Na plavžu 36

Sl. 48. Železniki — Racovnik 9
Fig. 48 — Železniki — Racovnik 9

V številnih stavbah se je ohranil značilen tloris z vežo ob eni strani ter gospodarskimi in stanovanjskimi prostori na drugi strani. Pri mnogih lahko razberemo osnovni tloris in kasnejše dozidave, pri redkih pa je tloris enovit. Tlorisne značilnosti in usmeritev hiše s čelno fasado na cesto govorijo o njeni podobnosti s stavbami na prehodu iz srednjega v novi vek.

V preteklosti je bila največja razlika med fužinarsko, meščansko in kmečko hišo v kuhinji, ki je fužinarsko najemniško stanovanje ni poznalo. Nadomeščala jo je veža s kuriščem v zadnjem delu. Taka kurišča so bila pogosta v pritličju in nadstropju iste stavbe. To vidimo tudi v Železnikih.

Večnadstropne stanovanjske hiše so nastale že v 17. stoletju. Hiša za več družin je v slovenski stanovanjski kulturi znana le iz zgodovinskih fužinarskih Železnikov in Kroke. Podobne značilnosti kaže tudi idrijska hiša, le da je bila last rudnika.

Kovaško stanovanje ni bila hiša, niti soba, ampak miza. Spalnica je bila na podstrešju, ki je bilo podobno kot pritličje in nadstropje razdeljeno na dva dela. V enem so bile z opazem, deskami, lesom obite spalnice, v drugem sušilnica, shramba itd. (dobro ohranjen primer je v stavbi Na Plavžu 60). Gospodar je imel kuhinjo, najemnik pa krušno peč, ki se je kurila iz veže.

Sl. 49. Železniki — Na plavžu 57, arkadno dvorišče
Fig. 49 — Železniki — Na plavžu 57, the courtyard with arcades

Požar l. 1620, vzpon Železnikov po proizvodnji na vodilno mesto na Kranjskem v 17. stoletju, hitro menjavanje lastnikov in povečano število fužinarjev, vendar le na račun delitve deležev v 18. stoletju in počasno nazadovanje proizvodnje v 19. stoletju, se do neke mere razberejo tudi iz ohranjenega stavbnega fonda.

1. Stavb iz 16. stoletja doslej nismo odkrili, razen fragmentov: gotskega okna na Racovniku 34, vklesane letnice 1513 na kletnem oknu Na Plavžu 34. Morda bi s sondiranjem odkrili še kaj; možno je, da nekatere kleti izvirajo iz 16. stoletja, potem pa so bile po požaru leta 1620 temeljito predelane.

2. Med starim stavbnim fondom je največ objektov z obokanimi prostori, značilnimi za 17. stoletje (40 stavb). Vsaj v 20 hišah so bili obokani prostori tja do leta 1945. Oboki so z grebenasimi sosvodnicami in močno poudarjenimi stiki.

Franciscejski kataster ima označenih 137 objektov. Ker so dosegli Železniki največji vzpon v 17. stoletju in je bilo v 18. stoletju zgrajenih manj stavb, smemo sklepati, da je bilo število objektov precejšnje že v 17. stoletju.

3. V 18. stoletju se je število fužinarjev povečalo z delitvijo deležev. Finančni uspeh je bil seveda manjši razen za nekaj najbogatejših fužinarskih rodbin, kot so bili Plautzi, Homani, Urbančiči, Warli, Bonclji in še nekateri.

V tem stoletju je po dosedanjih raziskavah stavbnega fonda zraslo manj hiš kot v 17. stoletju. Več je bilo prizidav, ki jih razbiramo iz raščenih tlori-sov stavb. Iz tega časa so se npr. ohranili samo trije baročni portali (Racovnik 44, Racovnik 45, Trnje 31).

4. V 19. stoletju je začela proizvodnja pešati, dokler ni konec 19. stoletja povsem zamrla. Močan udarec je Železnikom zadala francoska okupacija v letih 1809–1814, ko se je proizvodnja zaradi popolnega zastoja trgovine z žebli močno zmanjšala. Potem se je zopet povečala in v štiridesetih letih 19. stoletja dosegla najvišjo raven. O tem začasnem blagostanju pričajo tudi številni kvalitetni kamniti portali iz štiridesetih in petdesetih let. Med fužinarji se je na vodilno mesto povzpela družina Globočnikov. Če izvzamemo obnovitvena dela, ki so bila nujna posledica požara leta 1822, ko je bila poškodovana večina hiš, so bile na Racovniku zgrajene le tri nove hiše. Tudi te so v zvezi s pridobljeno posestjo Globočnikov. V osnovi so tudi te zrasle iz manjših starejših zasnov, vendar so jim obsežna dela dala obliko, značilno za 19. stoletje (Racovnik 32, Racovnik 41 — razen konzolnega nadstropja, in Racovnik 47, ki je nastal z združitvijo dveh starejših stavb in nadzidavo nadstropja, v zvezi z njihovo posestjo pa ni izredno povečanje stavbe Racovnik 49).

Sl. 50. Železniki — Racovnik 34, edino gotsko okno
Fig. 50 — Železniki — Racovnik 34, the only Gothic window

Sl. 51. Železniki — Racovnik 45, veža s stopniščem
Fig. 51 — Železniki — Racovnik 45, the hall with the staircase

Konkurenčne cene švedskega, angleškega in ruskega jekla ter pomanjkanje železove rude v bližini so končno povzročile propad fužin ne samo v Železnikih ampak po vsej Kranjski, razen na Jesenicah. Leta 1876 so v raznih železarskih krajih po Sloveniji odpustili 300 delavcev.

V kraju je le malo arhitekturnih detajlov iz konca 19. stoletja. Je le nekaj portalov in adaptacij (Na Plavžu 57). Na začetku 20. stoletja je bilo vzdanih nekaj novih portalov, kar bi lahko povezali z dejavnostjo gradbenega podjetja grofa Ceconija (gradnje ceste); ta bi omogočila lažji dovoz materiala k trasi bohinjske železnice, ki so jo tedaj začeli graditi.

Iz tega časa sta dva zelo kvalitetna portala iz rožnatega konglomerata (Na Plavžu 27 in 47) in nekaj manj kvalitetnih portalov iz betona (npr. Racovnik 10, 45, Na Plavžu 36).

Do konca druge svetovne vojne je nastal zastoj v gradnji stanovanjskih hiš. Objekti, zgrajeni po letu 1950, pa so tako po gmotah kot po obdelavi fasad tuji staremu ambientu.

Kljub nekaterim novejšim posegom, ki so razvrednotili marsikatero fasado ali uničili kvalitetno oblikovan prostor, imajo Železniki še vedno dosti kvalitet,

Sl. 52. Železniki – Racovnik 9, veža v pritličju
Fig. 52 – Železniki – Racovnik 9, the groundfloor hall

od zazidalnega tlorisa, manjših zaokroženih ambientov, posamičnih zgodovinsko pričevalnih stavb do izredno kvalitetnih objektov, ki so pomembni tudi v širšem slovenskem merilu. Med njimi so na prvem mestu Racovnik 9 – Poldetova hiša, Racovnik 32 – Jožefova hiša, Racovnik 34 – Dolenčeva hiša, Racovnik 36 – Kasarna, Racovnik 47 – Antonova hiša, Trnje 33 – Plnada, Na Plavžu 34 – Opalta, Na Plavžu 39 – Barglnova hiša, Na Plavžu 57 – Boncljeva hiša in na Plavžu 58 – Plavčeva hiša. Posebej bi še opozorili na nekaj izjemno obokanih kletnih prostorov, ki so v Železnikih edinstveni – Racovnik 9, Racovnik 34, Racovnik 36, Racovnik 41, Na Plavžu 27 in Na Plavžu 57. V slednji hiši je poleg kleti izjemen tudi »centralno« oblikovan prostor iz srede 17. stoletja v 1. nadstropju.

Poleg konservatorskih smernic za posamične stavbe so ob koncu I. zvezka dodane še Splošne konservatorske smernice za naselje:

Za Železnike kot celoto velja, da bi morali zaradi izjemne zgodovinske pričevalnosti in prostorskih kvalitet varovati značilen potek ceste, ki v okljukih teče skozi naselje ini jo kaže tudi franciscejski kataster 1825. S svojo gibko linijo tvori slikovitost naselja.

Sl. 53. Železniki – Racovnik 9, klet
Fig. 53 – Železniki – Racovnik 9, the cellar

Sl. 54. Železniki – Racovnik 32, zgornja veža
Fig. 54 – Železniki – Racovnik 32, the upstairs hall

Sl. 55. Železniki – Racovnik 34, spodnja veža (stavba je na starih osnovah zgrajena po letu 1825)
 Flg. 55 – Železniki – Racovnik 34, the downstairs hall (the building was built
 alter 1825, according to the old principles)

Varovati je treba značilne gmote objektov, gabarit in strešni naklon (ca. 38°) pa tudi kritino, če je streha krita s skriljem.

Ohraniti je treba značilno členitev fasad in kamnoseške detajle, ki kvalitetno dopolnjujejo ambient in stopnjujejo njegov pomen. S tem pa so tesno povezani fasadni ometi: »bavarski« omet in drugi grobi materiali niso v skladu s starimi ambieniti in stavbami. Dosledno bi morali ohranjati zaglajen omet in belež.

Ohraniti pa moramo vse obokane prostore, ki so pomembni tako stavbno-razvojno kot oblikovno.

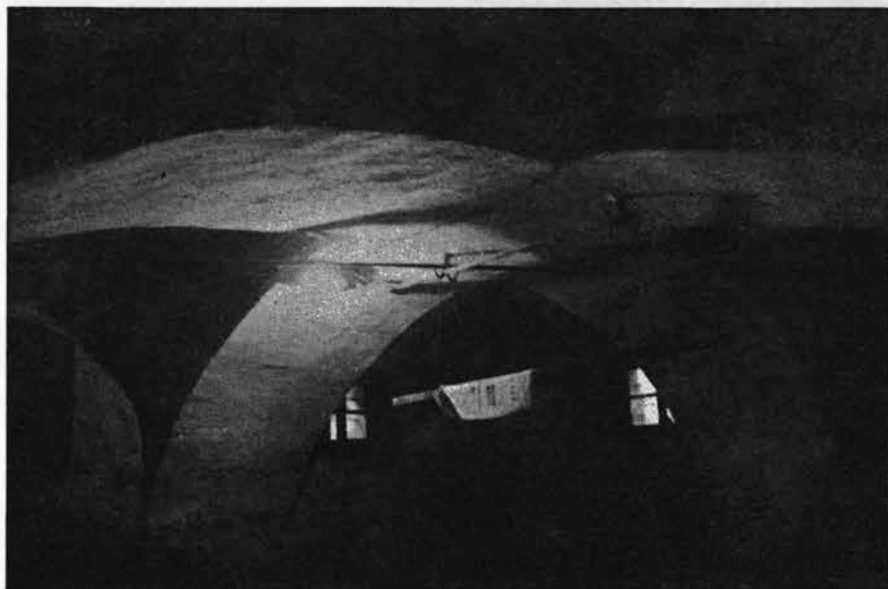
Pri vsakem posegu v zidno strukturo in fasado bi moral biti navzoč konservator pristojne spomeniške službe, da bi lahko ugotovil morebitne spremembe in jih vnesel v topografske kartone.

Ohranjeni obokani prostori (dokaj dobro ali pa samo fragmentarno)

Racovnik 8, Racovnik 9, Racovnik 10, Racovnik 16, Racovnik 17, Racovnik 34, Racovnik 19, Racovnik 20, Racovnik 31, Racovnik 32, Racovnik 33, Racovnik 36, Racovnik 37, Racovnik 41, Racovnik 44, Racovnik 45, Racovnik 47,

Sl. 56. Železniki – Racovnik 34, veža v pritličju
Fig. 56 – Železniki – Racovnik 34, the groundfloor hall

Sl. 57. Železniki – Racovnik 34, ena od treh klet
Fig. 57 – Železniki – Racovnik 34, one of the three cellars

Racovnik 49, Racovnik 50, Racovnik 51, Trnje 15, Trnje 25, Trnje 27, Trnje 31, Trnje 32, Trnje 33, Na Plavžu 2 (v celoti 19. stol.), Na Plavžu 4, Na Plavžu 6, Na Plavžu 8, Na Plavžu 12, Na Plavžu 27, Na Plavžu 34, Na Plavžu 36, Na Plavžu 37, Na Plavžu 39, Na Plavžu 40, Na Plavžu 47, Na Plavžu 48, Na Plavžu 55, Na Plavžu 57, Na Plavžu 58, Na Plavžu 60, Na Plavžu 61, Na Plavžu 68, Na Plavžu 69.

Ustno izpričani obokani prostori, ohranjeni do leta 1945 in še kasneje.

Racovnik 11, Racovnik 46, Na Plavžu 3, Na Plavžu 9, Na Plavžu 11, Na Plavžu 29, Na Plavžu 30, Na Plavžu 31, Na Plavžu 38, Na Plavžu 42, Na Plavžu 65, Na Plavžu 66, Na Plavžu 67.

Obokani prostori so bili tudi v nekdanji »mežnariji«, ki je bila porušena po vojni, verjetno pa so tudi vse stavbe na severni strani Trnja, ki so bile zaradi poškodb po vojni porušene, imele nekatere prostore obokane.

Ohranjeni pomembnejši portali

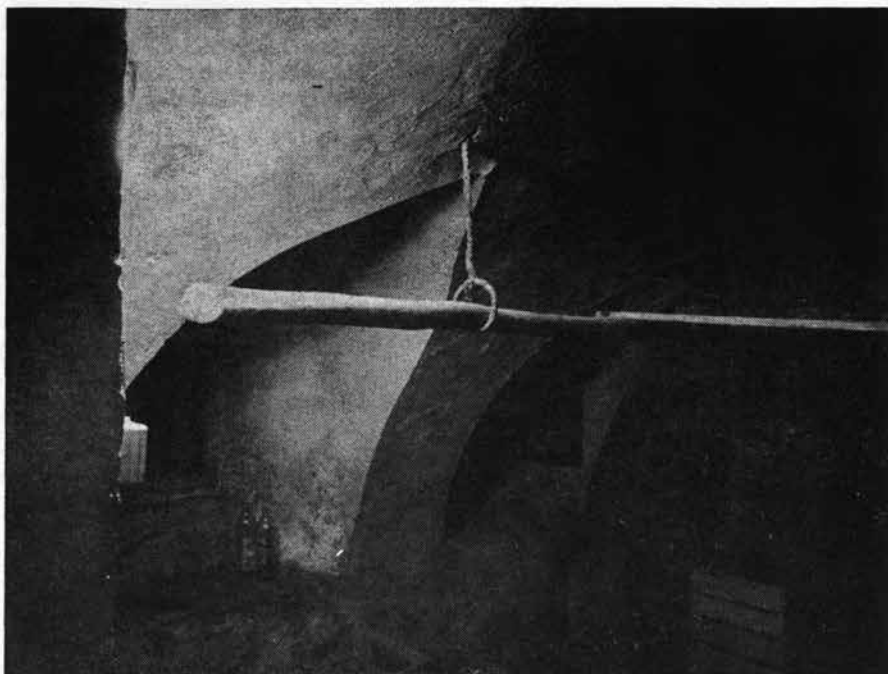
17. stoletje

Trnje 33 — Plnada (zelo napredna oblika), Trnje 33 (portal v objektu v prehodu med »hišo« in mlinom), Na Plavžu 39, Na Plavžu 39 (znotraj objekta),

Sl. 58. Železniki — Racovnik 36, veža

Fig. 58 — Železniki — Racovnik 36, the hall

Sl. 59. Železniki — Racovnik 44, klet
Fig. 59 — Železniki — Racovnik 44, the cellar

Na Plavžu 55 (znotraj objekta), Na Plavžu 57 (znotraj objekta — 3), Na Plavžu 58 (znotraj objekta — 3).

18. stoletje

Racovnik 44, Racovnik 47 (levi portal), Trnje 31, Na Plavžu 69 (znotraj objekta).

19. stoletje

Racovnik 9, Racovnik 16, Racovnik 32, Racovnik 34, Racovnik 37, Racovnik 41, Racovnik 47 (desni portal), Racovnik 49, Racovnik 50, Trnje 15, Trnje 25, Trnje 27, Trnje 32, Na Plavžu 1 (2), Na Plavžu 12, Na Plavžu 27, Na Plavžu 37, Na Plavžu 38, Na Plavžu 47, Na Plavžu 48, Na Plavžu 57.

Ohranjena pomembnejša portalna vrata

Racovnik 9 (železna), Racovnik 16 (železna), Racovnik 32 (lesena, kasetirana), Racovnik 36 (železna), Racovnik 37 (železna), Racovnik 41 (železna), Racovnik 47 (leva vrata — železna), Racovnik 47 (desna vrata — rezbarsko obdelana), Racovnik 49 (lesena, kasetirana), Racovnik 50 (lesena, rezbarsko

obdelana), Trnje 15 (lesena, rezbarsko obdelana), Trnje 25 (lesena, kasetirana), Trnje 27 (lesena, kasetirana), Na Plavžu 1 (lesena, rezbarsko obdelana), Na Plavžu 12 (lesena, ribja kost), Na Plavžu 27 (lesena, rezbarsko obdelana), Na Plavžu 38 (železna), Na Plavžu 47 (lesena, rezbarsko obdelana), Na Plavžu 57 (lesena, rezbarsko obdelana).

Ohranjeni pomembnejši okenski okviri

16. stoletje

Racovnik 34 (gotsko okno), Na Plavžu 34 (napisno besedilo v kamnu nad kletnim oknom).

17. stoletje

Racovnik 45, Trnje 33, Na Plavžu 12 (kletno okno), Na Plavžu 57, Na Plavžu 58. (Verjetno je iz tega stoletja še več kletnih okenc.)

18. stoletje

Racovnik 9 (okna v pritličju), Racovnik 10, Racovnik 34 (samo okenske preklade), Racovnik 36 (okno iz zelenega tufa), Racovnik 37 (leva polovica

Sl. 60. Železniki — Na plavžu 57, obokani prostor v 1. nadstropju
Fig. 60 — Železniki — Na plavžu 57, the vaulted room on the first floor

Sl. 61. Železniki — Racovnik 50, strop v Popčevi hiši
Fig. 61 — Železniki — Racovnik 50, the ceiling of Popčeva house

fasade), Trnje 15 (deloma), Na Plavžu 39, Na Plavžu 55 (samo okenske preklade), Na Plavžu 57 (deloma), Na Plavžu 58 (2. nadstropje).

19. stoletje

Racovnik 9 (1. nadstropje), Racovnik 32, Racovnik 34, Racovnik 47 (deloma), Racovnik 49, Trnje 15, Trnje 25, Trnje 31, Na Plavžu 6 (deloma), Na Plavžu 47, Na Plavžu 55 (deloma), Na Plavžu 57 (1. nadstropje).

Ohranjena konzolna nadstropja in vogalni pomoli

Iz 16. ali začetka 17. stoletja.

Racovnik 41 (konzolno nadstropje), Trnje 33 (okrogel vogalni pomol), Na Plavžu 39 (pomol na fasadi), Na Plavžu 58 (konzolno nadstropje).

Ohranjeni arkadni hodniki

Racovnik 41 (pritličje, nadstropje), Na Plavžu 27 (pritličje), Na Plavžu 34 (pritličje, v nadstropju zazidani), Na Plavžu 37 (zazidane arkade v višini 1. nad-

stropja, na cestni fasadi), Na Plavžu 57 (pritličje, nadstropje), Na Plavžu 58 (zazidane arkade v višini med 1. in 2. nadstropjem na severnem dvoriščnem traktu).

Fragmentarno ohranjena poslikava fasad (šivani robovi) in štukaturni okras

Racovnik 36 (šivan rob), Trnje 15 (motiv pilastrov in štirilista v štuku), Trnje 33 (šivan rob), Na Plavžu 29 (skoraj povsem uničene freske), Na Plavžu 34 (šivan rob), Na Plavžu 37 (šivan rob in geometrijski okras v štuku), Na Plavžu 39 (šivan rob v barvi in geometrijski liki v štuku), Na Plavžu 47 (manjši ornament v štuku), Na Plavžu 49 (šivan rob).

Po ustnem izročilu je bila poslikana tudi stavba Racovnik 41. Z gotovostjo lahko trdimo, da se pod starimi ometi še marsikje skrivajo slikani šivani robovi.

Fig. 62 — Železniki — Na plavžu 57, the vaulted corridor
Sl. 62. Železniki — Na plavžu 57, obokani hodnik

Ohranjeni prosto stoječi ali ob strani zazidani stebri

V vežah ob stopniščih ali v kletih.

Racovnik 9, Racovnik 16, Racovnik 34, Racovnik 36, Racovnik 37, Racovnik 44, Racovnik 45, Racovnik 47 (stopnišče iz 19. stoletja), Trnje 15, Trnje 27, Na Plavžu 12, Na Plavžu 37, Na Plavžu 39.

Osrednji steber v kleti.

Racovnik 36, Racovnik 57, Racovnik 58.

Ohranjeni dekorativni stropovi

Racovnik 36 (štuk), Racovnik 41 (dekoracija, skrita za visečim stropom), Racovnik 50 (štuk), Na Plavžu 55 (štuk).

Leseni stropovi.

Na Plavžu 58, Na Plavžu 66.

Ohranjene niše na fasadah

Racovnik 8 (prazna), Racovnik 31, Racovnik 33, Racovnik 41 (2 niši), Trnje 31, Na Plavžu 34, Na Plavžu 36 (prazna), Na Plavžu 37 (poslikana), Na Plavžu 69 (prazna).

Ohranjene strehe, krite s skriljem

Racovnik 8 (+ mansardno okno), Racovnik 10 (+ mansardno okno), Racovnik 11 (+ dvoje mansardnih oken), Racovnik 19, Racovnik 20, Racovnik 32, Racovnik 36, Racovnik 37, Racovnik 49, Racovnik 50 (deloma), Racovnik 51, Racovnik 53, Trnje 15 (+ mansardno okno), Trnje 22, Trnje 25 (+ izjemno oblikovano mansardno okno), Trnje 27, Trnje 32 (+ mansardno okno), Trnje 33, Trnje 36, Na Plavžu 2 (+ mansardno okno), Na Plavžu 3, Na Plavžu 4, Na Plavžu 6 (+ mansardno okno), Na Plavžu 8, Na Plavžu 9, Na Plavžu 10, Na Plavžu 28, Na Plavžu 29, Na Plavžu 36, Na Plavžu 38, Na Plavžu 46, Na Plavžu 53, Na Plavžu 57, Na Plavžu 60, Na Plavžu 66, Na Plavžu 67.

LITERATURA

1. Šumi, Arhitektura XVI. stol. na Slovenskem, 1966; 2. Šumi, Arhitektura XVII. stol. na Slovenskem, 1969; 3. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, 1928; 4. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803), Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973; 5. Koblar, Zgodovina železarstva na Kranjskem, LMS, 1892; 6. Andrejka, Kropa in Kamna gorica, 1924; 7. Mohorič, Zgodovina plavža v Železnikih, Kronika II/2, 1954; 8. Koblar, Moj obračun, SM, 1976; 9. Blaznik, Kolonizacija in populacija na Selškem v freisinškem času, Selški zbornik, 1973; 10. Planina, Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino 1972; 11. Kermavner, Pavperizem v propadajočih železarskih krajih na Gorenjskem pred 100 leti, LR XVII, 1970; 12. Baš, Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju, 1984; 13. Verbič, Železarstvo in žebjarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stol., Selški zbornik, 1973; 14. Zumer, prispevek h gospodarski zgodovini Selške doline, Selški zbornik, 1973; 15. Demšar, Drobtnice iz zgodovine Že-

ležnikov v 2. pol. 19. stol., Selški zbornik, 1973; 16. Žumer, Obrt in obrtna podjetja po prenehanju železarstva, Selški zbornik, 1973; 17. Ramovš, Gradbeni in okrasni kamni, Selški zbornik; 18. Planina, Pokrajina in kraji Selške doline, Selški zbornik, 1973; 19. Dolenc, Iz kronistovih zapisnikov o žebjarjih v Železnikih, LR XXVII, 1973; 20. Blaznik, Železarski in franciscejski katastrski elaborati, LR XXV, 1978; 21. Smitek, Kropa (zbirka Vodniki).

Vir: www.eheritage.si/vs/VSC_029_011_NXMYSEUPZTCYRLYSMFJSAJDEBLKVK.pdf

